

Zákony dialektiky a zákony války

(Příspěvek k metodologickému problému)

Marxismus-leninismus je ucelený vědecký světový názor dělnické třídy. Systém marxisticko-leninské teorie vytváří marxisticko-leninská filosofie (dialektický a historický materialismus), politická ekonomie a vědecký komunismus. Současně jde o systém otevřený, do něhož vstupují další společenské vědy a relativně samostatné vědní disciplíny (marxistická sociologie, demografie, sociální psychologie, axiologie, etika, estetika a další).

Klíčové postavení v marxismu-leninismu zaujímá materialistická dialektika. Oprávněnost tohoto tvrzení můžeme prokázat z několika hledisek. Především tím, jaké místo a úlohu materialistická dialektika zaujímá v systému marxismu-leninismu. Materialistická dialektika není jen organickou součástí marxisticko-leninské filosofie, ale je obsažena ve všech současných marxismu-leninismu, i v ostatních společenských vědách.

Materialistická dialektika tedy není vědou, která stojí nad ostatními vědami, ani vědou, která zaujímá místo vedle jiných věd, ale zkoumá nejobecnější zákony vývoje vnějšího světa (na základě zobecnění poznatků konkrétních věd) a zpětně zase vystupuje jako metodologický nástroj poznání pro speciální vědy i pro návod k jednání a přetváření praxe.

Klíčové postavení materialistické dialektiky v marxismu-leninismu můžeme dále

prokázat tím, jaký význam jí přikládali sami klasikové marxismu-leninismu.

Marx a Engels pokládali hegelovskou dialektiku za největší vymoženost německé klasické filosofie. Engels o tom napsal: „Marx a já jsme byli skoro jediní, kteří si vytkli za úkol zachránit vědomou dialektiku (aby byla zničena při porážce idealismu spolu s hegelovstvím) pro materialistické pojetí přírody.“ (Engels, B.: Anti-Dühring, Praha 1949, s. 11.)

Propracování dialektiky a její vědomé používání na nejrůznější obory je hlavním obsahem Marxovy a Engelsovy dlouholeté vědecké činnosti a spolupráce.

V. I. Lenin, když se v roce 1919 seznámil s vydanou korespondencí mezi Marxem a Engelsem, charakterizoval její hlavní obsah takto: „Pokusíme-li se jedním slovem určit, abych tak řekl, ohnisko celé korespondence, onen ústřední bod, ke kterému se sbíhá celá síť vyslovovaných a zkoumaných myšlenek, bude tímto slovem dialektika. Použití materialistické dialektiky na přepracování celé politické ekonomie, od jejího základu, na historii, přírodovědu, filosofii, politiku a taktiku dělnické třídy — to nejvíce zajímá Marxe a Engelse, to je věc, do které vnášejí nejpodstatnější a nejnovější obsah, v tom spočívá jejich geniální krok vpřed v historii revolučního myšlení.“ (Lenin, V. I.: Marxova korespondence s Engelsem, Spisy, sv. 19, Praha 1957, str. 554.)

Také V. I. Lenin při tvůrčím rozvíjení marxismu věnuje vždy velkou pozornost dialektice. Obrazně nazval dialektiku živou duší marxismu. Ukazoval na to, že bez dialektiky je marxismus mrtvý, ztrnulý, ochuzený o revoluční a přetvářející jádro. Ještě v jednom z posledních článků, který oprávněně můžeme považovat za filosofickou závěť, považujeme za nutné „organizovat soustavné studium Hegelovy dialektiky z materialistického hlediska“. (Lenin V. I.: O významu bojového materialismu, Spisy, sv. 33. Praha 1955, s. 231.)

O významu materialistické dialektiky nepřímým svědčí i pozornost, jakou jí věnovali revizionisté i přímí odpůrci marxismu-leninismu všech dob. Např. Edvard Bernstein považoval dialektiku v marxismu za zrádný prvek, za projev poplatnosti Marxe Hegelovi. Ztotožnil Marxovu dialektiku a Hegelovu a zcela ji zavrhl.

Rukopis Engelsova díla „Dialektika přírody“ nechali oportunističtí a revizionističtí vůdci německé sociální demokracie ležet bez povšimnutí celá desetiletí. Toto dílo bylo potom vydáno v Moskvě podle fotokopí rukopisu až v roce 1925. Ve všech dalších vlnách filosofického revizionismu se objevovaly požadavky, které směřovaly k okleštění nebo zavržení dialektiky.

Společným východiskem různých revizionistických „opravců“ i odpůrců marxistické dialektiky je popírání objektivní dialektiky a redukce dialektiky jen na subjektivní metodu myšlení. Vytýkají Marxovi a Engelsovi, že zahrnuli dialektiku do přírody, že vycházejí z nedokazatelného předpokladu objektivně dialektického charakteru světa.

Materialistická dialektika je „vzájemná závislost a těsná nerozlučná spojitost všech stránek každého jevu (přičemž dějiny odhalují stále nové a nové stránky), spojitost tvořící jednotný zákonitý světový proces pohybu“. (Lenin, V. I.: Karel Marx, Spisy, sv. 21. Praha 1959 s. 49.)

Odpůrci materialistické dialektiky se pokoušejí odmítnout objektivní charakter zákonitosti a chápou ji jen jako výplod lidského rozumu. „Zákon ve vědeckém slova smyslu je svou podstatou produktem lidského ducha a nemá smysl mimo člověka. Za svou existenci vděčí tvůrčí schopnosti jeho intelektu. Více smyslu má tvrzení, že člověk dává zákony Přírodě, než naopak, že Příroda dává zákony člověku“. (Pearson Ch.: Gramatika nauky, podle: Konstantinov a kol., Marxisticko-leninská filosofie, Praha 1973, s. 102.)

Materialistická dialektika je jednotou objektivní a subjektivní dialektiky. „Tak zvaná objektivní dialektika vládne v celé

přírodě a tak zvaná subjektivní dialektika, dialektické myšlení, je jen odraz pohybu v protikladech, které svým ustavičným bojem a svým konečným přechodem v sebe navzájem nebo ve vyšší formy podmiňují právě život v přírodě“. (Engels, B.: Dialektika přírody, Praha 1950, s. 180.)

Z nerespektování jednoty objektivní a subjektivní dialektiky a nepochopení jejich vzájemného vztahu vznikají i některá nedorozumění při oceňování metodologického významu materialistické dialektiky pro veškerou poznávací i praktickou přetvářející činnost. Setkáváme se ještě s nekritickým přeceňováním významu znalostí principů, zákonů a kategorií dialektiky (tedy roviny subjektivní dialektiky) pro praktickou činnost v jejích obecných, abstraktních formulacích. Obecné poučky dialektiky jsou považovány za univerzální prostředek řešení i všech problémů vojenské vědy, ať už jsou (tyto problémy) obecné nebo specifické.

Ve skutečnosti znalost základních teoretických otázek materialistické dialektiky vůbec nemůže nahradit profesionální znalosti a speciální dovednosti v tom kterém oboru teorie nebo praxe.

Nemůžeme ani přímo, nezprostředkovane aplikovat principy, zákony a kategorie dialektiky na různé sféry lidské činnosti, aniž bychom do těchto sfér hluboce pronikli. Jak zdůrazňoval Lenin, hlavní obsah Marxova a Engelsova úsilí směřoval k „použití materialistické dialektiky na přepracování celé politické ekonomie, od jejího základu, na historii, přírodovědu, filosofii, politiku a taktiku dělnické třídy...“ (Lenin, V. I.: Marxova korespondence s Engelsem, Spisy, sv. 19, Praha 1957, s. 554.)

Je tedy zřejmé, že pouhé skloňování principů, zákonů a kategorií dialektiky v abstraktní, obecné podobě nemůže vyřešit žádný problém vojenské vědy. Metodologický význam materialistické dialektiky pro vojenské a vojenskou vědu spočívá v tom, že ukazuje správnou metodu přístupu ke skutečnosti. Realizovat tuto metodu je možné jen při konkrétním zkoumání jevů. Znamená to tedy především respektovat a zkoumat objektivní dialektiku vojenství.

Objektivní dialektika vojenství je „souhrnem“ nekonečného množství objektivně existujících souvislostí, příčinných vztahů, zákonitostí, rozporů, protikladů, které působí v oblasti vojenství nezávisle na lidském poznání.

Při zkoumání dialektiky vojenství proto nesmíme zapomínat, že nejobecnější, podstatné souvislosti věcí a procesů, jak jsou

formulovány v zákonech a kategoriích materialistické dialektiky, neexistují v oné obecné, abstraktní podobě, ale jen v jednotlivém, prostřednictvím jednotlivého, konkrétního.

„Ve vlastním smyslu je dialektika studium rozporu v samé podstatě předmětů.“ (Lenin, V. I.: Filosofické sešity, Spisy, sv. 38, Praha 1960 s. 259.)

Vojenství zahrnuje jednu z nejsložitějších oblastí společenské praxe. Válku, ozbrojený zápas můžeme charakterizovat jako nejekstremnější formu rozporu — konfliktu — mezi třídami, národy, státy. Soudobý boj je přímo nabit rozporností, střetáváním protikladných, vylučujících se požadavků. Požadavek soustředění sil a prostředků na hlavním směru se dostává do rozporu s nebezpečím napadení těchto soustředěných sil zbraněmi hromadného ničení. Snaha o uchránění vlastní bojové sestavy před jadernými údery nepřítelů pomocí neustálého manévru naráží na rozpor — prozrazení bojové sestavy.

Dialektika učí, že vývoj se děje bojem protikladů. Velmi názorně můžeme demonstrovat působení boje protikladů jako zdroje vývoje na zdokonalování vojenské bojové techniky. Odehrává se v podstatě jako vzájemné působení a zdokonalování útočných a obranných prostředků. Kulomet — tank, tank — protitankové dělo. Silnější pancíř — průbojnější granát. Radiolokátory — rušiče. Rušiče — antirušiče. Rakety — antirakety, atd., atd.

Dialektika učí, že vývoj je jednotou kvantitativních a kvalitativních změn. „Zde, jako v přírodních vědách, se potvrzuje správnost zákona, který objevil Hegel ve své „Logice“, že pouhé kvantitativní změny se na určitém stupni zvracejí v kvalitativní rozdíly.“ (Marx, K.: Kapitál, díl I., Praha 1953, s. 332.)

Také ozbrojený zápas je souhrnem kvantitativních a kvalitativních stránek ozbrojených protivníků. Vojenská věda již dávno opustila mechanické postuláty, které dlouho vyznávala, podle nichž síla vojska je totožná s jeho počtostí, velké vojenské jednotky vždy vyhrávají, apod.

Soudobé vojenství je charakterizováno tím, že vedle kvantitativního růstu nasycenosti moderních armád bojovou technikou vzrůstá i úloha člověka v boji, a to zejména na těch stránkách jeho bojové schopnosti, které se dají těžko kvantitativně měřit, tj. morální síly. Někteří buržoazní vojenští teoretikové, zřejmě zainteresovaní na kapitálových ziscích vojenskoprůmyslového komplexu, přeceňují kvantitativní stránku bojové techniky a podceňují úlohu člově-

ka. „Jako dosud nikdy se stala válka více otázkou strojů než lidí. Nyní, kdy se produkce výzbroje rozvíjí nebývalými skoky, může rozhodná převaha ve zbraních a jejich taktickém využití nahradit jakýkoliv nedostatek v početnosti ozbrojených sil, nebo takových kvalitativních elementech, jako je morální stav vojsk nebo vojenské řízení.“ (Knorr: Military Potential of States; rusky, Moskva 1960, s. 61.)

Působení zákona přechodu kvantitativních změn ve změny kvalitativní se ve vojenství konkrétně projevuje v soudobé vědeckotechnické revoluci ve vojenství.

Revoluce ve vojenství byla vyvolána podstatnou — kvalitativní změnou ve vědě a technice, jejíž dlouholeté úsilí bylo — nejdříve v imperialistických zemích — orientováno do oblasti vojenství. Také revoluce ve vojenství nevznikla ze dne na den, z ničeho, ale byla připravována postupným vývojem a výrobou ničivé výbušné zbraně, vývojem a výrobou prostředků dopravy na cíle. Současně kvalitativně nové druhy bojové techniky nevedly k úplnému zániku — negaci — dosavadních, tzv. klasických zbraní, ale k jejich kvalitativnímu zdokonalování.

Zákony dialektiky mají metodologický význam pro odhalování a zkoumání zákonů války. Také zde ovšem platí, že obecné zákony dialektiky nemůžeme prostě aplikovat na válku a ozbrojený zápas. Také vzhledem k zákonům dialektiky a zákonům války je vztahem obecného a jednotlivého. To znamená, že neexistují na jedné straně zákony dialektiky a na druhé straně zákony války, ale že obecné zákony dialektiky v sobě zahrnují i zákony války a naopak — zákony války jsou specifickým případem zákonů dialektiky.

Dialektika obecného a jednotlivého je taková, že obecná a jednotlivé tvoří jednotu, neexistuje jedno bez druhého, vzájemně se podmiňují. „Jednotlivé neexistuje jinak než v té souvislosti, která vede k obecnému. Obecné existuje jen v jednotlivém, skrze jednotlivce. Každé jednotlivé je (tak či onak) obecné. Každé obecné je [částičkou nebo stránkou nebo podstatnou vlastností] jednotlivého. Každé obecné jen přibližně zahrnuje všechny jednotlivé předměty. Každé jednotlivé vchází do obecného atd., atd. (Lenin, V. I.: Filosofické sešity, Spisy, sv. 38, Praha 1960, s. 368.)

Válka je jednou z nejsložitějších součástí společenskohistorické praxe. Zahrnuje široce rozvětvenou a složitou strukturu souvislostí a vztahů — podstatných i nepodstatných, opakovatelných i neopakovatelných, vnitřních i vnějších, objektivních i subjektivních.

Na rozdíl od jiných oblastí společenské praxe je pro průběh války charakteristické daleko větší zastoupení prvků nahodilosti, nepředvídatelnosti, neurčitosti, nepřehlednosti, mnohdy i chaotičnosti, a neorganizovanosti. To je také jeden z důvodů, proč se u buržoazních teoretiků a vojvodců při vysvětlování vítězství a zejména porážek tak často setkáváme s odvoláváním se na „prozřetelnost“, „náhodu“, „osud“, „válečnické štěstí“, „příznivou či nepříznivou konstelaci hvězd“ atd. Zamlčeným východiskem těchto úvah je odmítání zákonů války a ozbrojeného zápasu.

Ve válce (a v ozbrojeném zápasu jako jednom z rozhodujících prvků obsahu války) působí celá řada přírodních zákonů (fyzikálních, chemických, biologických, zákonů mechaniky, termodynamiky, matematiky, pravděpodobnosti, akustiky atd.) Nikoho ani nenapadne existenci a působnost těchto zákonů popřít. Tyto přírodní zákony jsou ve válce využívány, působí „slepě“ a nemohou mít na průběh a výsledek války rozhodující vliv. Zákonitosti války, které mají charakter podstatných, hlubokých, relativně stálých a opakovatelných souvislostí a mají rozhodující vliv na průběh a výsledek války, se vytvářejí při vzájemném působení takových sociálních jevů, jako je válka a politika, válka a ekonomika, ideologie, věda, technika atd. Jsou tudíž zákony války svým charakterem společenskými zákony.

Společenské zákony (tedy i zákony války) se podstatně liší od přírodních zákonů tím, že jsou neoddelitelné od vědomé aktivní činnosti lidí... dějiny vývoje společnosti se v jednom bodě podstatně liší od dějin vývoje přírody. V přírodě — pokud nepřihlížíme k zpětnému působení lidí na přírodu — působí na sebe jako nevědomě slepé síly, v jejichž vzájemném působení se uplatňuje obecný zákon... nproti tomu v dějinách společnosti jsou nejvyššími činiteli lidé nadaní vědomím... nic se tu neděje bez vědomého úmyslu, bez čteného cíle. Ale tento rozdíl, ačkoli je důležitý pro zkoumání dějin... nemůže nic změnit na skutečnosti, že běh dějin je ovládnut vnitřními obecnými zákony“ (Engels, B.: *Ludvík Feuerbach a výústění klasické německé filosofie*, Marx-Engels, Spisy, sv. 21, Praha 1954, s. 324 až 325.)

Vývoj společnosti jako přírodně historický proces se realizuje prostřednictvím

dialektiky objektu a subjektu. Každá konkrétní historická situace, objektivně existující, je východiskem pro činnost lidí, kteří mění společenské vztahy a vytvářejí tak novou subjektivní situaci. Subjektivní činnost lidí, uskutečňovaná v objektivních podmínkách, je nutným zprostředkováním mezi za sebou následujícími objektivními stavy společnosti.

Jak je zřejmé, marxistické pojetí zákonů společenského vývoje nespočívá ani v metafyzickém odtržení objektivní zákonitosti a činnosti lidí, ani v jejich ztotožnění. Jak absolutizace objektivních podmínek, tak absolutizace subjektivní činnosti lidí vždy vede k chybám.

Společenské zákony (i zákony války a ozbrojeného zápasu) nepůsobí s takovou neodvratitelnou nevyhnutelností, jako je tomu v případě přírodních zákonů. Působí spíše jako určité zákonité tendence a možnosti, jejichž prosazení a využití závisí v rozhodující míře na subjektivním činiteli — příslušných bojících armád, velitelích, štábech mužstvu, atd.

V chápání zákonů války a ozbrojeného zápasu se někdy setkáváme s jejich fetišizací. Zákony jsou chápány jako jsoucna, která zvnějšku ovládají a určují činnost lidí a prosazují se „automaticky“.

Fetišizace zákonů války a ozbrojeného zápasu vzniká z nepochopení jejich objektivního charakteru. Objektivní charakter zákonů se prý projevuje zvláště výrazně tehdy, když lidé jednají proti nim, tudíž nemohou dosáhnout vytyčených cílů a utrpí porážku. Je zřejmé, že v takovém pojetí jsou zákony lidské činnosti vnější. Mají-li lidé možnost jednat proti zákonům, znamená to, že existují někde mimo jejich činnost, nad nimi, před tím, než lidé začali jednat. Jsou to fatální síly, které se prosadí bez ohledu na činnost lidí.

Materialistická dialektika je oprávněně považována za metodologický základ vojenské teorie a praxe. Její úspěšné využívání však není bez předpokladů. Z nich musíme respektovat zejména tři:

1. Nutnost respektování jednoty objektivní a subjektivní dialektiky.
2. Dialektiku vztahu jednotlivého a obecného v zákonech dialektiky a zákonech války.
3. Specifiku zákonů války a ozbrojeného zápasu jako zákonů společenského vývoje.